

Državljan v razmerju do države:
ureditve in razprave skozi čas
Tomaž Deželan

Ljubljana, 2014

Izdajatelj: Fakulteta za družbene vede
Za založbo: Hermina Krajnc
Copyright © po delih in v celoti FDV 2014, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.
Vse pravice pridržane.

Recenzenta: dr. Alenka Krašovec in dr. Damjan Lajh
Jezikovni pregled: dr. Gaja Červ
Oblikovanje in prelom: mag. Vasja Ris Lebarič

Program
Vseživljenjsko
učenje

Publikacija je nastala v okviru projekta »Aktivni državljani Evrope skozi šolo«. Izvedba projekta je financirana s strani Evropske komisije. Vsebina publikacije (komunikacije) je izključno odgovornost avtorja in v nobenem primeru ne predstavlja stališč Evropske komisije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.71(091)

DEŽELAN, Tomaž, 1980-

Državljan v razmerju do države : ureditve in razprave skozi čas / Tomaž Deželan. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2014

ISBN 978-961-235-656-9

270436096

**DRŽAVLJAN V RAZMERJU
DO DRŽAVE:
UREDITVE IN RAZPRAVE SKOZI ČAS**

Tomaž Deželan

KAZALO

PREDGOVOR.....	I
KAJ SPLOH JE DRŽAVLJANSTVO?	
IZZIVI DEFINIRANJA	1
VZROKI ZA PROBLEME Z DEFINIRANJEM DRŽAVLJANSTVA	
IN NJEGOVA DISCIPLINARNA DOLOČENOST	1
KONCEPTUALNE RAZSEŽNOSTI DRŽAVLJANSTVA.....	3
KONTEKSTUALNA DETERMINIRANOST IN NARAVA DRŽAVLJANSTVA	5
OD MINIMALISTIČNE K CELOSTNI DEFINICIJI DRŽAVLJANSTVA.....	6
STRUKTURA BESEDILA	10
DRŽAVLJANSTVO SKOZI ZGODOVINO	11
ZGODOVINA IN DRŽAVLJANSTVO	11
DRŽAVLJANSTVO V ANTIKI	14
Špartansko pojmovanje državljanstva	15
Državljanstvo in antične Atene	18
Rimsko pojmovanje državljanstva	25
Stoiki in državljanstvo	28
DRŽAVLJANSTVO IN SREDNJI VEK.....	30
Krščanstvo in zgodnji srednji vek.....	30
Obuditev rimskega prava in antične filozofske misli.....	33
Državljanstvo srednjeveških mestnih republik	37
Pomen srednjega veka za idejo državljanstva	40
DRŽAVLJANSTVO IN ČAS RENESANSE	44
Obujanje rimskega prava in državljanski humanizem	44
Prehod v novi vek in okolje absolutnih monarhij	50
Pravice človeka in državljana	58

Totalni državljan	64
Alternative naravnemu pravu	68
Državljanstvo v času velikih revolucij	71
Ameriška revolucija in državljanstvo	73
Francoska revolucija in njen vpliv na pojmovanje državljanstva	77
DRŽAVLJANSTVO IN MODERNA DRŽAVA	82
Državljanstvo v okoliščinah nacionalne države	82
Državljanstvo in federalizem	89
Ideja evropskega državljanstva	95
Državljanstvo Evropske unije	97
OSREDNJE TRADICIJE DRŽAVLJANSTVA	101
LIBERALNA TRADICIJA DRŽAVLJANSTVA	103
Marshallova socialnodemokratska kritika	108
Neoliberalizem in nova desnica	112
Teorija liberalnih vrlin in Rawlsova teorija pravičnosti	115
DRŽAVLJANSKOREPUBLIKANSKA TRADICIJA	121
Neorepublikansko državljanstvo in poskusi obujanja državljanskorepublikanske tradicije	126
Komunitarizem in njegovi derivati	130
Civilnodružbeni tok	133
KOZMOPOLITSKA TRADICIJA DRŽAVLJANSTVA	135
Internacionalizem in pravni kozmopolitizem	137
Globalizacija in politični kozmopolitizem	139
Transnacionalizem in transnacionalne skupnosti v kontekstu kulturnega kozmopolitizma	143
Postnacionalizem	145
MULTIKULTURALIZEM	150
»Politika drugačnosti«	153
Kritika »politike drugačnosti«	159
MNOGOVRSTNO DRŽAVLJANSTVO	162

SINTEZA	171
KONČNE OPOMBE	183
BIBLIOGRAFIJA.....	207
INDEX	215
KLJUČNA VPRAŠANJA.....	223
PRIPOROČENO DODATNO BRANJE	229

PREDGOVOR

Eden najrelevantnejših preglednih znanstvenih člankov, ki tematizirajo državljanstvo, avtorjev Willa Kymlicke in Wayna Normana¹ je pomenljivo naslovljen *Return of the Citizen*. V njem avtorja nazorno poudarjata ponovno povečevanje zanimanja za državljanstvo, čeprav se je konec sedemdesetih let zdelo, da ta pojav sodi zgolj še na smetišče zgodovine. Ob spletu tektonskih družbenopolitičnih sprememb v zadnjih dveh desetletjih in premikov v teoretskih pristopih k njihovem razumevanju je državljanstvo z začetkom devetdesetih let prejšnjega stoletja (spet) postalo eno ključnih gesel v znanstveni literaturi.² To potrjuje tudi ugotovitev urednikov ugledne znanstvene revije *Citizenship Studies*, da je več kot polovica literature na tem področju plod akademskih prizadevanj po letu 1990.³

Porast zanimanja za državljanstvo lahko dokazujemo tudi primerjalno, izhajajoč iz predhodnega nezanimanja zanj. Mindus⁴ opaza, da se državljanstvu do nedavnega v vseh pomembnejših priročnikih, enciklopedijah in slovarjih s področja politične znanosti in družbenih ved ni namenjal posebne pozornosti. Janoski⁵ to dodatno utemeljuje z opazko, da državljanstvo začuda ni osrednja ideja družbenih ved, čeprav je tako rekoč *lingua franca* socializacije

in državljskih kategorij, priljubljena tema govorov velikih retorikov kot tudi temeljni vir argumentacije številnih družbenih gibanj v boju za zagotavljanje temeljnih pravic. Ta dejstva državljanstvo postavljajo za enega temeljnih teoretičnih konceptov, saj naj bi zagotavljalo nove okvire formulacije družbenih problemov ter njihove praktične analize.

Področje državljanstva je v 20. stoletju doživelo revitalizacijo že v obdobju pred ponovnim prebojem v devetdesetih letih. Pomembno prelomnico v teoriji državljanstva pomeni leto 1950, ko je Thomas Humphrey Marshall prvič objavil svojo razpravo o državljanstvu in družbenem razredu. Temeljno prepričanje omenjenega britanskega sociologa, ki je pomenilo tudi velik premik v teoriji državljanstva, je bilo, da je državljanstvo v principu instrument zagotavljanja polnega in enakega članstva v družbi prek podeljevanja državljskih pravic.⁶ Od tu tudi sintagma *državljanstvo kot pravice*, ki je zaznamovala povojno obdobje, hkrati pa implicitno vsebovala potrebo po liberalnodemokratskem modelu socialne države.⁷ Omenjena »pasivna« oziroma »zasebna« koncepcija državljanstva, ki je s svojim poudarkom na pravicah in obenem z odsotnostjo dolžnosti predstavljala ortodoksni pogled na državljanstvo v obdobju po drugi svetovni vojni, je s koncem dvajsetega stoletja naletela na dva sklopa kritik.⁸ Prvi sklop je bil usmerjen proti poudarjanju pasivnosti državljskih pravic in je predlagal osredotočanje na njihovo uresničevanje ter na državljske vrline, drugi pa se je nanašal na potrebo po reviziji obstoječe definicije državljanstva, ki bi upoštevala vse večjo družbeno in kulturno pluralnost modernih družb.

Istočasno so k porastu zanimanja za državljanstvo v devetdesetih letih 20. stoletja prispevali še nekateri drugi vzroki. Janoski⁹ poudarja tri pomembne družbenopolitične spremembe, ki so vplivale na povečanje relevantnosti študij državljanstva. Prva je ogrožanje že zagotovljenih socialnih pravic državljanov, kar je bila posledica sovražne nastrojenosti nacionalnih vlad do koncepta države blaginje, ker so socialne pravice predvsem v osemdesetih letih postajale

vedno večje breme državnim blagajnam. Kot drugo spremembo avtor navaja padec komunističnih režimov znotraj vzhodnega bloka, kar je vključevalo novo utemeljitev koncepta državljanstva ter civilne družbe v procesu tranzicije v demokracijo in kapitalistični sistem produkcije. Temu Kymlicka in Norman¹⁰ dodajata vzpon nacionalističnih gibanj v Vzhodni Evropi. Tretjo spremembo pa Janoski¹¹ prepoznava v povečanem obsegu in intenzivnosti človeških migracij, ki so implicirale tudi pogoste težnje migrantskih populacij po državljanstvu, enakopravnem članstvu v politični skupnosti in upravičenosti do različnih privilegijev.

Slovenci smo neposredno izkusili nekatere omenjene procese, ki pa bi jim lahko dodali še mnoge druge. Morda gre omeniti naraščajoči problem apatičnosti volilnega telesa, upad prostovoljne državljanske participacije in razprave o kraji države. Kaj je državljanstvo Evropske unije in kaj z njim početi, sta še dve ključni vprašanji iz tega sklopa aktualnih razprav.

Vse omenjeno torej potrjuje aktualnost in potrebnost tega novega prispevka k številnim razpravam o državljanstvu. S predstavitvijo ključnih obdobij v evoluciji ideje državljanstva ter poglavitnih tokov razprav o njej ta učbenik ponuja bralcu osnovni instrumentarij za razmišljanje o ključnih razmerjih, pravicah, dolžnostih in vrlinah znotraj deklarirano demokratične državljanske skupnosti.

Tomaz Deželan
Ljubljana, 6. 9. 2013

KAJ SPLOH JE DRŽAVLJANSTVO? IZZIVI DEFINIRANJA

VZROKI ZA PROBLEME Z DEFINIRANJEM DRŽAVLJANSTVA IN NJEGOVA DISCIPLINARNA DOLOČENOST

Državljanstvo je eden osrednjih konceptov v politiki in politični znanosti, kljub temu pa je zgodovinsko eden tistih, ki so bili najbolj podvrženi spremembam. Posledično so tudi polemike, ki se vežejo nanj, ene najintenzivnejših in najdlje trajajočih.¹² Že ta kratek opis nakazuje, da imamo opravka s kompleksnim pojmom, ki pri iskanju zanj primerne in širše sprejete definicije povzroča nemalo težav. Kompleksnost definiranja je odraz kompleksnosti časa, v katerem živimo.¹³ Konstitutivni elementi sodobne definicije državljanstva izhajajo iz mnogovrstnih virov, vplivov ter potreb. Za potrebe analiz se posamezne aspekte državljanstva pogosto neizogibno posplošuje, pri drugih pa se pretirava z razmejevanjem in se jih »prisilno« razčlenjuje. Magnette¹⁴ opozarja, da ima to početje za posledico zelo različna oziroma »svobodna« opisovanja in razlage dejansko podobnih družbenih realnosti, kar neizbežno pomeni tudi njihovo izkrivljanje.

K zmedu pri definiranju državljanstva so pomembno prispevale tudi različne znanstvene discipline, ki omenjeno tematiko obravnavajo vsaka na svoj način. Mindus¹⁵ tako, glede na pripadnost v navezavi na znanstveno disciplino, ki obravnava ta pojem, identificira trojnost sodobnega pojmovanja državljanstva. Omenjena trojnost se nanaša na tri različna pomenska področja, ki ustrezajo prevladujočim predstavam treh različnih disciplin: politične znanosti, prava in sociologije. Za vsako disciplino je značilna svojevrstna dihotomija *usebina – struktura*, ki posledično določa tudi pomen, ki ga državljanstvu pripisuje vsaka izmed treh disciplin.

Politološki model oziroma pomensko področje je po avtoričinem mnenju osnovano na dihotomiji državljan – podanik (fr. *citoyen* – *sujet*), saj je državljan aktivni član politične skupnosti, ki prispeva k oblikovanju kolektivne (samo)determinacije bodisi s sprejemanjem odločitev bodisi z volitvami političnih predstavnikov. Po drugi strani je podanik pasivni član politične skupnosti, saj se ne udeležuje oblikovanja kolektivnih odločitev in ne sooblikuje prava, vseeno pa je subjekt prava, ki so ga oblikovali drugi. Treba je poudariti, da se ta dihotomija ne nanaša na delitev aktivni vs. pasivni državljan, ki sega v dobo Sièyesovih polemik z Robespierrom glede uvedbe premoženjskega cenzusa za pridobitev volilne pravice, temveč na vprašanje družbene pogodbe ter legitimnosti sprejetih odločitev za vse prebivalce določenega teritorija. Temelji omenjene dihotomije segajo do Aristotelovih prispevkov k teoriji državljanstva, velik vpliv na njeno oblikovanje pa je imel tudi čas francoske revolucije. Danes se predstavljeni politološki model manifestira predvsem prek vprašanj, povezanih z razširitvijo političnih pravic tudi na nedržavljsko populacijo. Natančneje to pomeni podeljevanje volilne pravice tujcem, ki zakonito in dlje časa prebivajo na teritoriju določene politične skupnosti.

Pravo kot drugo pomensko področje je po razumevanju Mindusove¹⁶ osnovano na rigidni dihotomiji *državljan – tujec* (ang. *national – foreigner*). Pravna dihotomija tako sooča na eni strani državljana, ki pripada pravnemu redu določene države, s tujcem ali apatridom, ki je

zunaj omenjenega pravnega reda. V pravnem modelu ni prostora za vmesne kategorije, njegova konstrukcija je popolnoma formalistična, kar je tudi vzrok za njegovo kompatibilnost z večino političnih režimov neodvisno od njihove demokratične narave in ustavnega okvira. Začetke tega modela lahko zasledimo v delih Bodina, velik razcvet pa je doživel z razvojem nemškega javnega prava v devetnajstem stoletju. Racionalnost pravnega modela se skriva v njegovi zanesljivosti oziroma vladavini prava, saj se s tovrstnim aparatom, ki izključuje slučajnost in arbitrarnost, prepreči t. i. težavne primere, kjer bi se isti osebi pripisala načeloma nezdružljiva, a vendar pravno relevantna stanja. V časih izjemne dinamike človeških migracij je omenjeni pravni model ostro kritiziran. Njegova togost ob prisotnosti drugih relevantnih dejavnikov (npr. nacionalizem, populizem, šovinizem itd.) rezultira v množici akutnih problemov, povezanih z apatridnostjo ter posledično pravno neeksistenco (npr. rusko govoreči apatridi v Estoniji, begunci balkanskih konfliktov ter drugih vojn, Romi v Makedoniji in ostalih delih zahodnega Balkana, nenazadnje tudi problem izbrisanih v Sloveniji).

Tretje, sociološko pomensko področje¹⁷ zaznamuje fleksibilnost osnovne dihotomije, kjer je nasproti državljana postavljen marginaliziran posameznik oziroma izključena oseba. Na tem pomenskem prostoru, osnovanem na Marshallovih treh kategorijah državljan-
skih pravic, ima temeljna dihotomija postopen, fleksibilen značaj, saj vsebuje instrumente identifikacije vmesnih stopenj med popolno integracijo v skupnost ter popolno izključenostjo iz nje. Indikator prispevka sociološkega modela, ki se osredotoča na družbeno kohezijo,¹⁸ so številni opisi državljan-
skih kategorij (omejeno državljan-
stvo, poldržavljanstvo, drugorazredno državljanstvo itd.).

KONCEPTUALNE RAZSEŽNOSTI DRŽAVLJANSTVA

Za razliko od Mindusove, ki skuša državljanstvo zaobjeti in sistematično definirati z identificiranjem različnih prvin, ki ga h temu

konceptu prispevajo posamezne znanstvene discipline, se Faulks¹⁹ tega loteva drugače. Avtor želi državljanstvo definirati s pregledom njegove konceptualne razsežnosti. Prva konceptualna razsežnost, ki jo Faulks²⁰ poudarja, je inherentno egalitaren značaj državljanstva. Po Hoffmanovem²¹ mnenju naj bi namreč državljanstvo imelo značaj »zagonskega koncepta«, saj njegova notranja logika stremi k univerzalnosti in egalitarnosti dobrobiti, ki jo prinaša. Nadalje, namesto hierarhije in dominacije državljanski status pomeni legitimno in enakopravno članstvo v družbi, osnovano na nearbitrarnih kriterijih. Kljub dejstvu, da si nobeno razmišljanje o naravi državljanstva ne sme in ne more privoščiti prezrtja koncepta enakosti, pa ta vendarle ni tako enoznačen, kot se utegne sprva zdeti. Princip enakosti namreč pod svojim površjem skriva kar nekaj kontradiktornih predpostavk in pomislekov, ki lahko odločilno vplivajo na naravo samega koncepta ter posledično tudi oblik njegovega uresničevanja. Vsakršna opredelitev državljanstva brez predhodne razjasnitve omenjenih pasti in natančneje opredelitve izhodiščnega stališča o pomenu in vlogi polja koncepta enakosti je lahko zaradi izrednega pomena, ki ga ima ta pojem v okviru državljanstva, resno kompromitirana.

Prav zato skuša Heater²² identificirati pomensko razsežnost polja enakosti ter posledično tudi ugotoviti veljavnost domneve o enakosti kot esenci slehernega koncepta državljanstva. Razlog za nejasnost koncepta enakosti je namreč v množici pomenov, ki se mu jih pripisuje v različnih interpretacijah državljanstva. Enakost je mogoče opredeliti na zelo različne načine, kar pa ima lahko pomembne posledice za deležnike v razmerju, ki ga opredeljuje državljanstvo (predvsem z aspekta pravic). Heater²³ je na podlagi analize razsežnosti koncepta enakosti opredelil različne pojavnne oblike državljanstva,²⁴ s čimer je opozoril na ohlapnost diskurza o enakosti ter ga predstavil kot oteževalno okoliščino pri poskusu definiranja državljanstva.

Če nadaljujemo s temeljnimi konceptualnimi lastnostmi državljanstva, Faulks²⁵ poudarja etiko participacije, ki posamezniku

dopušča možnost odločanja o lastni usodi, prejudicira aktivnost pred pasivnostjo, hkrati pa mu omogoča zadovoljevanje osnovnega človeškega političnega impulza – potrebe po priznanju²⁶ – ter ga v pogojih individualne avtonomije vključuje v širšo družbeno skupnost. Državljanstvo je namreč družbena ideja, ki je po značaju vedno recipročna, saj presega raven posameznika in ga hkrati ustrezno umešča v delujoč družbeni okvir, katerega temeljne sestavine so dolžnosti, zaveze in pravice. Giddens²⁷ s svojo tezo o dualnosti strukture ponazarja, da posameznik in skupnost ne moreta biti razumljena kot antagonistični ideji, saj sta vzajemno odvisni, v tej vzajemnosti pa prek procesa izpolnjevanja pravic in dolžnosti reproducirata dinamično identiteto državljanstva. Faulks je prav tako prepričan, da je državljanstvo izvrstna osnova za človeško vladanje, saj si stabilne skupnosti ljudi ni moč zamisliti brez občutka medsebojnih dolžnosti ter distribucije materialnih in kulturnih virov. Hkrati državljanstvo s svojo močno in inherentno legitimizacijsko identiteto tudi odločilno prispeva k doseganju in ohranjanju konsenzualne narave vladanja.

KONTEKSTUALNA DETERMINIRANOST IN NARAVA DRŽAVLJANSTVA

Državljanstvo je torej ideja, ki se, kljub temu da je upravičeno obravnavana kot ena najstarejših in najbolj relevantnih političnih institucij, vztrajno upira definiciji. Za razliko od nekaterih podobnih institucij zahodne politične misli je državljanstvo težko definirati tudi zaradi njegove polivalentnosti. Zdi se namreč, da srž koncepta zaradi njegovih mnogoterih pojavnosti in ureditev v različnih organizacijskih okoljih razvodeneva. Zaradi njegove abstraktnosti in nedoločnosti je razumevanje državljanstva bolj ali manj vezano na določene zgodovinske kontekste ali naše aktualne predstave o njih. V tej luči gre razumeti tudi vztrajno povezovanje državljanstva z demokracijo, ki se v sodobnem političnem diskurzu pojavlja brez

kritičnega premisleka. Kljub običajni povezanosti obeh konceptov namreč navezava sploh ni nujna, saj še dandanes obstajajo nedelujoče demokracije, ki državljanstvo postavljajo na pomembno mesto. Vsekakor pa omenjene relacije med državljanstvom in demokracijo, z nekaterimi izjemami, ni mogoče aplicirati na dobo pred novoveškimi revolucijami.

Prav tako ne moremo govoriti o državljanstvu kot samoumevno pozitivnem fenomenu, saj je bilo v tisočletjih zahodne civilizacije večino časa vezano na avtoritarne, totalitarne in druge režime iz spektra nedemokratskih političnih ureditev. Iz tega razloga mnogo avtorjev uporablja idejo državljanstva v navezavi na nekatere vrednote, ideale in dosežke, po drugi strani pa ne tematizirajo drugih značilnosti državljanstva v analiziranih kontekstih. Netematizacija nekaterih značilnosti državljanstva je verjetno tudi najpogostejši pristop k razmišljanju o zgodovini državljanstva, saj je bilo to zgodovinsko gledano po večini neločljivo vezano na izključevanje, podeljevanje privilegijev in je predstavljalo enega temeljnih principov diskriminacije. Funkcionalno opredeljevanje državljanstva je učinkovito zato, ker dopušča relativno neproblematične generalizacije/posploševanja, obenem pa pragmatično omogoča vpogled v državljanstvo z različnih zornih kotov brez nepotrebne prtljage.

OD MINIMALISTIČNE K CELOSTNI DEFINICIJI DRŽAVLJANSTVA

Državljanstvo ima pomembne pravne, politične, kulturne ter druge komponente, kar je vzrok za izjemno raznolikost njegovega definiranja. Iskanja stičišča bi se bilo smiselno lotiti na najbolj ozkem, pravnem polju. Primer minimalistične definicije, ki ji je inherenten formalistični značaj, je opredelitev Evropske konvencije o državljanstvu Sveta Evrope iz leta 1997, ki v prvem odstavku drugega člena

državljanstvo opredeljuje kot »... pravno vez med posameznikom in državo.«

To definicijo bi lahko umestili v polje mednarodnega prava, saj je smoter konvencije predvsem v spoštovanju pravic oseb, ki zakonito prebivajo na določenem teritoriju, v preprečevanju diskriminacije na temelju različnosti ter v preprečevanju okoliščin, ki bi privedle do apatridnosti.²⁸ V primerjavi z zgoraj navedeno opredelitvijo so pravne definicije nekoliko širše, vendar še vedno ostajajo zelo minimalistične. Pravne definicije namreč državljanstvo običajno opredeljujejo kot

»pravni odnos med fizično osebo in suvereno državo, na osnovi katerega ima ta oseba določene obveznosti na eni strani, na drugi pa formalnopravno vse državljanske, politične in socialnoekonomske pravice v tej državi, ne glede na to, ali se nahaja na domačem ali na tujem ozemlju.«²⁹

Državljanstvo je znotraj pravne stroke najpogosteje opredeljeno kot razmerje med posameznikom in državo,³⁰ kjer razmerje vzpostavlja odnos pravic in obveznosti oziroma dolžnosti.³¹ Po tej interpretaciji gre za kompleksno razmerje med posameznikom in državo, ki je opredeljeno z medsebojnimi pravicami in dolžnostmi, ožje gledano pa je opredeljeno kot pravno razmerje med obema. Od zgoraj predstavljene pravne definicije se Faulksova³² definicija, ki jo je podal v duhu dediščine liberalizma, ne razlikuje temeljito, nadgrajuje namreč minimalistično komponento s poprej omenjenimi konceptualnimi atributi državljanstva. Tako definira državljanstvo kot status članstva, ki vsebuje skupek pravic, dolžnosti in zavez ter hkrati implicira enakost, pravičnost in avtonomijo.³³

Po funkcionalni plati Fleming³⁴ opredeljuje državljanstvo kot pravno razmerje med posameznikom in državo ter povzema pravno razumevanje, hkrati pa vpeljuje tudi nefunkcionalno plat in jo opredeljuje z občutkom skupne identitete in pripadnosti skupnosti. Dvotirno razumevanje državljanstva – po pravicah in po identiteti³⁵ – je pogost način razmeroma celostne obravnave tega koncepta. Seveda

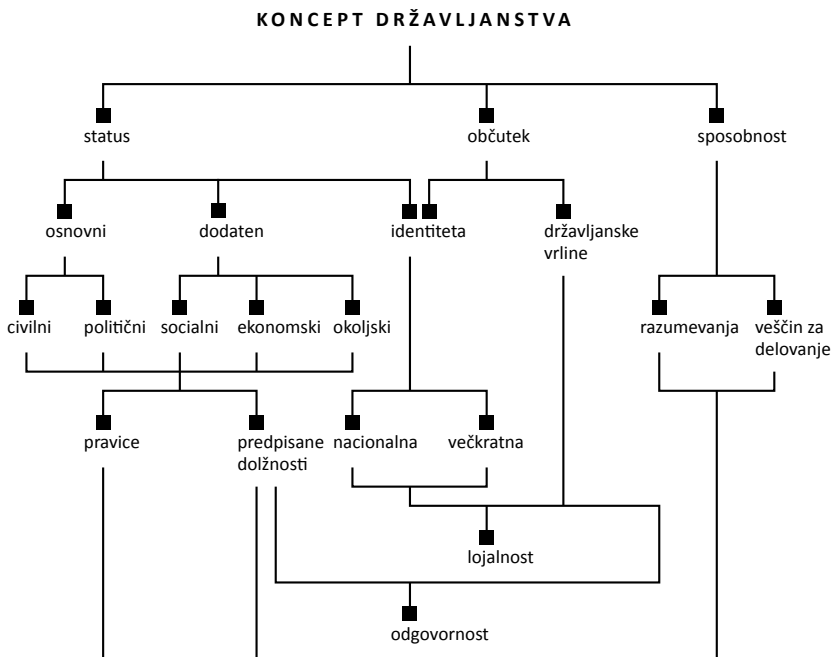
pa še zdaleč ni edina diadna/dihotomična opredelitev državljanstva v strokovni literaturi. Van Gunsteren³⁶ na primer loči med ožjo – statusno – ter širšo – participativno – platjo državljanstva, kjer je prva vezana na pravni status posameznika, skupaj s pripadajočimi pravicami in dolžnostmi, druga pa na njihovo izvrševanje oziroma dejansko politično enakost državljanov.

Parryjeva³⁷ definicija, s katero poskuša preseči dogmatičnost posameznih teoretskih šol ali znanstvenih disciplin, predstavlja precej bolj integralen poskus opredelitve državljanstva. Parry³⁸ namreč državljanstvo opredeljuje kot pripadnost mreži pravic in dolžnosti, ki deluje kot ogrodje za izgradnjo življenj in oblikovanje stabilnega sistema pričakovanj državljanov. V tem kontekstu naj bi tudi skupnost državljanov oblikovala oziroma vplivala na življenje svojih članov in jih silila k spoznanju, da s svojim delovanjem prispevajo tisto, kar so prispevali drugi in od česar so tudi soodvisni.

Predstavljena opredelitev državljanstva v precejšnji meri integrira nezdružljive oziroma neenakomerno poudarjene aspekte pravic, dolžnosti in skupnosti, ki tradicije državljanstva pogosto postavlja na različne bregove. Definicija jasno nakazuje pomen skupne in medsebojne zavesti, vizijo nepristranskosti in zavedanja skupnih kulturnih in zgodovinskih temeljev. Definicija vpeljuje tudi izredno pomembno komponento državljanstva, in sicer sposobnost za delovanje, ki je v veliki meri pogojena tudi z v preteklosti pridobljenim védenjem o možnostih delovanja v posamezni skupnosti. V tem kontekstu razume delovanje državljanov tudi van Gunsteren,³⁹ ki poudarja, da mora državljan za dostojno izpolnjevanje svoje funkcije imeti zadovoljivo mero razsodnosti. Ta se izrazito povezuje z avtonomijo, obe pa v kontekstu delovanja lahko pomembno prispevata k lojalnosti do posamezne skupnosti oziroma sistema ter posledično tudi k njegovi legitimaciji.

Slika 1 nazorno prikazuje omrežje povezav in soodvisnosti med različnimi komponentami državljanstva, neodvisno od različnih načinov definiranja samega koncepta državljanstva. Ta shematski prikaz omogoča povezavo različnih aspektov državljanstva in izgradnjo njegove celostne slike. Obenem pa je v njem manj težavno tudi orisovanje pogosto polemiziranih konceptov, kot so: pravice in dolžnosti, identiteta, vrline, sposobnosti itd. Kljub nekaterim teoretskim pomislekom zaradi poenostavitve ima predstavljeni statični prikaz velik potencial za empirično raziskovanje, ki za optimalen potek potrebuje celosten pogled na državljanstvo.

Slika 1: Statični prikaz koncepta državljanstva

Vir: prirejeno po Heater⁴⁰

STRUKTURA BESEDILA

To delo je razdeljeno na dva tematska sklopa. V prvem se posvečamo ureditvam državljanstva in razpravam o njem skozi zgodovino; od začetkov v antičnih konceptih državljanstva, prek srednjeveške oživitve, do novoveške renesanse državljanstva. Pri tem so še posebej poudarjene ureditev in dediščina atenske republike, antičnega Rima v dobi republike ter obuditev državljanstva pri renesančnih avtorjih. V drugem sklopu so postavljene v ospredje najbolj relevantne tradicije razprav o državljanstvu, ki zajemajo poglobljena razmišljanja kot tudi pogloblitve smeri empiričnih dognanj na tem področju. Ob tem je posebna pozornost namenjena liberalni, državljanskorepublikanski in kozmopolitski tradiciji ter z njimi povezanim razpravam o državljanstvu. Ob tem se dotaknemo tudi presejanja tradicionalnega razumevanja državljanstva, predvsem v primeru državljanstva Evropske unije, ki vse bolj kroji naše doživljanje politične skupnosti. Učbenik zaključujemo s kratkim sintetičnim pregledom predstavljenih ureditev in razprav.